

פרשת ואתחנן שנת תשע"ט

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

הואיל משה

בפרשת דברים (פרשה ב-ל"ד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף וגו', ולא היה בשעת מלחמת מדין להטעים לקפילא וע"כ צריך ששים, וכיון דקיי"ל בטור או"ח (סי' תמ"ז בב"י), דאין במה שבתוך הכלי ששים נגד גוף הכלי והוצרך להזהירם על הגעלה עכ"ד הפנים יפות.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דמן התורה מותר לבטל איסור לכתחילה, ורק מדרבנן אין מבטלין איסור לכתחילה, אבל לשיטת הראשונים דאין מבטלין איסור לכתחילה הוא מה"ת, א"כ לא יתכן לתרץ כדברי הפנים יפות, שהרי גם במלחמת סיחון לא הותר להם לבטל הבליעת איסור.

ובשו"ת פני מבין חיוור"ד (סי' ע"ח-א"יה), כתב לבאר שיטת הראב"ד דאין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת, דאיתא במסכת פסחים (דף כ"א) אמר חזקיה, מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה שנאמר לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה וכו', ופליגא דר' אבהו, דאמר ר' אבהו, כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבילה וכו' עיי"ש, ואנן קיי"ל כר' אבהו דאחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, והנה בחוות דעת (סי' צ"ט סק"ח) כתב, דבאיסורי הנאה לכו"ע אין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת דנהנה במה שמבטל עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאף באיסורים שפרטה התורה היתר הנאה, הוא למכור וכדומה, אבל הנאה אצל אכילה זה נשאר בכלל לא יאכל ולא תאכל, דלא יהנה בדבר שמביא הנאה זו עצמה לאכילה של איסור, ואינו דומה למכירה וסיכה דאינו נהנה באכילת איסור, וזהו הסברא דאין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת, דהנאה המביא לאכילת איסור לא התירה התורה מעולם עכ"ד, וכ"כ בשו"ת בית שערים חאו"ח (סי' ר"ד) עיי"ש, מבואר מזה, דלר' אבהו י"ל דאין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת, אבל לחזקיה י"ל דמבטלין איסור לכתחילה מה"ת.

ובספר בית האוצר (כלל קפ"ג אות י"ג) כתב, דפלוגתת חזקיה ור' אבהו הנ"ל, תליא אי אמרינן יש אם למקרא או יש אם למסורת, עפ"מ דמבואר במסכת פסחים (דף פ"ו), על הבתים אשר יאכלו אותו בהם

(משמע שני בני אדם אוכלין פסח אחד בשני בתים דכתיב יאכלו שנים אותו חד פסח בתים שנים) מלמד שהפסח נאכל בשתי חברות, יכול יהא האוכל אוכל בשתי מקומות (בגון בשני חדרים או בשתי חברות ההופכות פניהם), ת"ל בבית אחד יאכל דברי רבי יהודה, (ור' יהודה סבר יש אם למסורת כדלקמן יאכל כתיב בחול"ם משמע אדם

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמור: ואיתא במד"ר (פרשה ב-א) הלכה, אדם מישראל שהיה עומד ומתפלל מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול, כך שנו חכמים היה עומד ומתפלל, יכול ישמע קולו, כבר פרשה חנה, וחנה היא מדברת על לבה ע"כ, ותמוה שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, דהנה רשיו"ל כתב לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמייתי שמא הותר הנדר, והקשו המפ' דמאי שייך כבישת סיחון ועוג לנדר הזה, וכתב בספר חות יאיר (מבעל הא"ח) לפרש, עפ"מ שהקשה הרמב"ן (פ' מטות), דלמה צוה הקב"ה להגעיל כליהם במלחמת מדין, ואמאי לא צוה דין הגעלה מקודם גבי מלחמת סיחון ועוג, ותיריך הרמב"ן משום דסיחון ועוג היה להם דין ארץ ישראל, והוא כמלחמת מצוה על שבעה עממין שהותרה להם אפילו כתלי דחזירי כדאיתא במסכת חולין (דף י"ג), משו"ה לא הוצרכו להגעיל במלחמת סיחון ועוג מאחר דשם הותר להם לאכול אפילו דבר איסור בעין ממש, וזה כוונת רשיו"ל, ואתחנן אל ה' בעת ההיא, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, וקשה דלמה ל"ה הצווי כאן להגעיל כליהם כמו במלחמת מדין, וע"כ כמשי"כ הרמב"ן ז"ל דסיחון ועוג היה להם דין א"י, א"כ כבר הותר הנדר אחרי שכבר נכנס לארץ סיחון ועוג שיש לה ג"כ דין א"י, ולכן אעברה נא לא"י ממש עכ"ד.

אולם לפימשי"כ בספר פנים יפות (פרשת מטות) ד"ה זאת חוקת, ליישב קושית הרמב"ן הנ"ל דמדוע לא נצטוו ישראל על גיעולי עכו"ם במלחמת סיחון ועוג כי אם עתה במלחמת מדין, לפי דעת רוב הפוסקים בשו"ע יור"ד (סי' צ"ט בש"ך סק"ד) דהא דאסור לבטל איסור לכתחילה אינו אלא מדרבנן, א"כ י"ל לפי"מ דאיתא בחולין (דף י"ג), אמרו רבנן בקפילא ואמרו רבנן בששים, מין בשאינו מינו דהיתרא (שהאדם יכול להבחין טעמו ושניהם של היתר שיכול בן ברית לטעמו כגון תרומה וחולין) בטעמא (ישעימנו כהן אם אין תרומה נותנת טעם בחולין יאכל התבשיל אף לזרים) דאיסורא (כגון בשר בחלב שאין בן ברית יכול לטעמו) בקפילא, ומין במינו (בין דהיתרא ובין דאיסורא) דליכא למיקם אטעמא (דליכא להבחין טעמו) אי נמי מין בשאינו מינו דאיסורא ליכא קפילא (עובר כוכבים דליטעמיה) בששים עיי"ש.

א"כ י"ל דהכא לא היה צריך הגעלה, משום מין במינו הא קיי"ל מין במינו ברובא בטל, ומשום מין בשאינו מינו יכולין ליתן לטעום לקפילא, ואפילו אם יאמר קפילא שיש בו טעמא דאיסורא, יכולין להוסיף עליו עד שיאמר קפילא דלית ביה טעמא דאיסורא, וכל זה בשעה ששאלו, אבל אח"כ כתוב

למילף מחנה דלא ישמיע קולו בתפלתו, דשאני חנה דלא היתה יכולה להגביה קולה בתפלתה, כיון שאמרה ואם לאו אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, הרי היתה מוכרחת לומר בלחש, דאלו היתה מגביה קולה היה הקול נשמע לאזני אלקנה בעלה, ותו לא היה בידה להסתתר כדי שיקנא לה עכ"ק, ולפי"ז עכצ"ל דלמ"ד אם ראה תראה היינו שאילך ואסתתר, לדידיה א"א למילף מחנה תפלה בלחש, רק אליבא דר"ע דלא דרש אם ראה תראה להא דאמרה חנה, שפיר מצינן למילף מחנה דאסור להשמיע קולו בתפילה.

ובהואיל משה שנת תשע"ו (אות קנ"ב) כתבנו לבאר במה תליא פלוגתת ר' ישמעאל ור' עקיבא, עפי"מ דהקשו התוס' במסכת סוטה (ס), ור' עקיבא לימא ליה לנפשיה יסתרו כל יולדת בצער וילדו בריוח, וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה עכ"ק, וכתב בספר פרדס דוד (פרשת נשא) לתרץ קושית התוס', דלכאורה קשה לפי"מ דאמרינן במסכת סנהדרין (דף כ"א.) ובמסכת ע"ז (דף ל"ו.), דבימי דוד גזרו על איסור יחוד, ופריך יחוד דאורייתא הוא שנאמר כי יסיתך אחיך וגו' ומשני מדאורייתא אסור רק אשת איש ואינהו גזרו על יחוד דפנויה עיי"ש, ולפי"ז קשה דמאי פריך יסתתרו כל העקרות, מהיכא תיתי נאמר כן שיעברו על איסור יחוד, ואיסור יחוד דאשת איש הוא דאורייתא, אך לק"מ לפי"מ דאמרינן במסכת נזיר (דף כ"ג.), גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה עיי"ש, א"כ ליכא איסור כלל כיון דכוונתם לשם מצוה שיהא לה בנים כדי לקיים מצות פו"ר.

ולפי"ז שפיר מיושב קושית התוס' דדוקא לר' ישמעאל דס"ל דהיתה עקרה נפקדת שפיר קשה א"כ יסתתרו כל העקרות, אף דיעבור על איסור יחוד כדי שתהיה נפקדת ויקיימו מצות פו"ר, ולכן רק אי ס"ל דעקרה נפקדת אז יתכן לומר שתחשוב שכיון שעקרה היא ועדיין לא קיימה מצות פו"ר מותרת להסתיר כדי שתפקד, משא"כ לר' עקיבא דס"ל דאם יולדת בצער יולדת בריוח, לדידיה לא חיישינן שתלך ותסתיר ותעבור על איסור יחוד דהוא דאורייתא משום צערא דגופא וכדומה, דלא נחשדו בנות ישראל על כך עכ"ד.

ומובן מאליהו דזה מה שאמר ר"ע דאין לומר דעקרה נפקדת דא"כ יסתתרו כל העקרות משום דיחשבו דלצורך מצות פו"ר שפיר מותר להן לעבור על איסור יחוד, זהו רק אליבא דר' יוחנן בן ברוקה דס"ל במסכת יבמות (פ"ה.) דאשה מצווה על פו"ר, ולכן יטעו דבגין מצות פו"ר שרי להן לעבור על איסור יחוד, משא"כ אי ס"ל דנשים אינן מצוות על מצות פו"ר אין מקום לחוש שיעברו על איסור יחוד משום מצות פו"ר שהרי אינם מצוות על זה כלל וז"פ.

ואיתא במסכת קידושין (דף ב.), ר"ש אומר מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתיב כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור אחר איש,

אחד אוכלו בבית אחד ולא בשני בתים אבל גבי אוכלים הרבה כתיב בתים הרבה), ר' שמעון אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם, מלמד שהאוכל אוכל בשתי מקומות (ויאכלו דכתיב בקרא אכל חד וחד מאוכלין קאי), יכול יהא (עיקרו של פסח) נאכל בשתי חבורות, ת"ל בבית אחד יאכל (וקסבר יש אם למקרא וקרינן יאכל בציר"י יאכל אפסח קאי ולא אנברי כלומר עיקר תחילת אכילתו תהא בחבורה אחת ולא יתחלק לשתי חבורות אבל גברא אי בעי קאי מהכא ואזיל ואכל הכא דלא קפיד רחמנא אלא אעיקר תחילת אכילה, מדקרינן יאכל בציר"י אפסח ולא יאכל אנברא). במאי קמפלגי, ר' יהודה סבר יש אם למסורת, ור' שמעון סבר יש אם למקרא עיי"ש.

ומתבאר מזה דבכל מקום שאנו רוצים ללמוד דין מתיבת יאכל מהא דקרינן בציר"י, ל"ש ללמוד רק למ"ד יש אם למקרא לדידיה שפיר יש ללמוד מהקרי בציר"י, משא"כ למ"ד יש אם למסורת והמסורת הוא יאכל בחול"ם, לא ילפינן מידי מהקרי בציר"י, דהרי יש אם למסורת והקרי לא דרשינן, וא"כ ה"ה בדרשא דדריש חזקיה מלא יאכל בצירי דמשמע דאסור בהנאה, יתכן רק אם אמרינן יש אם למקרא, משא"כ אם אמרינן יש אם למסורת אמרינן דהכתיב הוא יאכל בחול"ם, ול"ש ללמוד מזה דאסור בהנאה, [ועיי"ש ברש"י (דף כ"א: ד"ה לא יאכל) שכ' "מדקרינא" לא יאכל עכ"ל, ומוכח להדיא דהלימוד הוא מהקרי, וע"כ דקאי למ"ד יש אם למקרא] ולכן לא דריש ר' אבהו מלא יאכל דס"ל יש אם למסורת והמסורת הוא לא יאכל בחול"ם, ולכן הוצרך לומר דבכל מקום שנאמר לא תאכל וכו', אף איסור הנאה במשמע, עכ"ד הבית האוצר.

ואיתא במסכת ברכות (דף ל"א.), אמר רב המנונא, כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו, רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו וכו' עיי"ש.

ולקמן (דף ל"א:) איתא, אם ראה תראה, אמר ר' אלעזר, אמרה חנה לפני הקב"ה, רבש"ע, אם ראה מוטב ואם לאו תראה, אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי (אתייחד עם אחרים ויחשדני בעלי), וכיון דמסתתרתא משקי לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר (שקר) שנאמר ונקתה ונזרעה זרע, הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר, אלא למ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים מאי איכא למימר, דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל, א"ל ר' עקיבא אם כן ילכו כל העקרות ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפסדת, אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, קצרים יולדת ארוכים, שחורים יולדת לבנים, אחד יולדת שנים, מאי אם ראה תראה, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

והקשו המפ' (עין בשל"ה מס' ר"ה בהג"ה ד"ה וקצת יש הוכחה), בהא דיליף במדרש הנ"ל דצריכין להתפלל בלחש ממה שנאמר בחנה וחנה היא מדברת על לבה, וכן איתא במסכת ברכות (ס), דהאיך מצינו

משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר על מי, בעל אבידה מחזר על אבידתו, ופרשיו"ל אבידה אחת מצלעותיו עיי"ש, וכתב בספר שפע חיים נישואין (דף ר"ב א.), דזה א"ש להמ"ד דס"ל במסכת ברכות (דף ס"א.) דמן הזנב נבראת חוה, אבל להמ"ד דדו פרצופין נבראו שניהם ביחד, א"כ אין האשה דייקא אבידתו של האיש, ולדידיה צ"ל דהא דרכו של איש לחזור אחר האשה, משום דאיש מצווה על מצות פו"ר, ולא האשה עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א.), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קא חזינן דמזקא (שמקת) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין ברא תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה) שנאמר אחור וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ז.), דזה תליא אי יש אם למקרא או למסורת, דהכתיב הוא בשני יודי"ן וייצר, משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודי"ן אז יש לדרוש דהוה ב' יצירות ודו פרצופין נבראו, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד אז אמרינן דמצלע נבראת עכ"ד.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף ד.), ר' עקיבא אומר, מנין לרביעית דם (היא שיעור חיותו של אדם ובלא"ה לא אקרי מת עד שיהא בו שיעור מיתה) שיצאה משני מתים שמטמא באהל, שנאמר על כל נפשות מת לא יבא, שתי נפשות ושיעור אחד (משמע משני בני אדם וכתב מת כרי מיתה היינו רביעית), ורבנן (פליגי עליה ואמרי עד שיהא השיעור מאדם אחד) נפשת (חסר) כתיב עיי"ש, הרי דר"ע ס"ל יש אם למקרא.

ולהלן (דף ד.) איתא, לטטפת לטטפת לטוטפות (בפרשת שמע ובפרשת כי יביאך כתיב לטטפת חסר וי"ו אבל בפרשת והיה אם שמעו כתיב לטוטפות מלא), הרי כאן ארבע (ר' בתים לתפלין של ראש אבל של יד אינה אלא אחת) דברי ר' ישמעאל, עיי"ש בתוס', הרי דר' ישמעאל ס"ל יש אם למסורת עיי"ש.

ומעתה מבואר דר' ישמעאל ור' עקיבא אזלי לשיטתייהו, דר' ישמעאל דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז ס"ל דו פרצופין נבראו, ואשה פטורה ממצות פו"ר, ולכן אין מקום לחוש שילכו כל העקרות ויסתתרו בעבור קיום מצות פו"ר, דהלא נשים אינה מצווה על פו"ר ולא חשודות בנות ישראל לעבור על איסור יחוד בכדי, ולכן ס"ל אם היתה עקרה נפקדת, משא"כ ר"ע דס"ל יש אם למקרא וס"ל חוה מצלה נבראת ואשה מצווה על מצות פו"ר, ולכן שפיר יש לחוש שכל העקרות ילכו ויסתתרו כדי שתקיים מצות פו"ר, משו"ה ס"ל דרק אם ילדה בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים.

ולפי"ז יבואר סמיכת דברי המדרש הנ"ל לפרשתן, דחזינן דמשה הפציר בתפלתו ליכנס לא"י לאחר כיבוש סיחון ועוג, דס"ל לכיבוש סיחון ועוג הוא מא"י דלכן לא נצווו שם על הגעלת כלים, והקב"ה לא הסכים לטענת משרע"ה שיכנס לארץ ישראל, דהטעם דלא נצטוו על הגעלת כלים בסיחון ועוג משו דהיה להם עצה לבטל האיסור כמש"כ הפנים יפות, ומינה דמבטלין איסור לכתחלה, דס"ל כחזקיה, ומעתה ס"ל יש אם למקרא, ולפי"ז ע"כ דס"ל חוה מצלע נבראת ואשה מצווה על מצות פו"ר, ולכן שפיר יש לחוש שכל העקרות ילכו ויסתתרו כדי שתקיים מצות פו"ר, וא"כ א"א לומר דאם היתה עקרה נפקדת, דהלא איכא למיחש שילכו כל העקרות ויסתתרו, דיורו היתר לעצמן לדחות איסור יחוד מפני מצות פו"ר של הבעל, ונמצא דלא היה לחנה מה להסתיר בתפלתה, ושפיר ילפינן מהא דהזכיר הכתוב דחנה היתה מדברת על לבה דאסור להגביה קולו בתפלה, ולכן הביא המדרש הך הלכתא כאן ודו"ק.

ב) עוי"ל, בהקדם לבאר מה דאיתא במדרש רבה פרשת תבוא (פרשה ט-ז), בשעה שביקש משה לבוא לארץ ישראל ואמר אעברה נא וגו', א"ל הקב"ה, משה, אין אתה יודע מה לעשות, אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין, א"ל, אם אעברה נא אתה מבקש לקיים, בטל סלח נא, ואם סלח נא אתה מבקש לקיים, בטל אעברה נא עיי"ש, וצ"ב הקשר בין זה לזה.

והנבס"ד, דהנה מה דמשה ביקש מהקב"ה סלח נא על מעשה העגל, משום דס"ל דחטא העגל ל"ה חטא, כמבואר במד"ר במדבר פרשת חקת (פ' י"ט-ל"א), דמשה טען לפני הקב"ה הלא אמרת לא יהיה לך בלשון יחיד, לי צוית ולא להם, וכ"כ רשיז"ל עה"ת פרשת יתרו (פרשה כ-ב) וז"ל, ולמה אמר בלשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל עיי"ש

ובהואיל משה פרשת קרח (אות צ"ח) כתבנו, ד"ל דלכן לא שייך לומר לי צוית ולא להם, דהלא כתיב כבוד את אביך ואת אמך ודרשינן במסכת כתובות (דף ק"ג.) מדכתיב "את" דבא לרבות אשת אביך, וזה לא היה שייך למשה רבינו דלא מצינו שהיה לו לעמרם אשה אחרת חוץ מיוכבד, אמנם אי לא דרשינן את שפיר י"ל לי צוית ולא להם.

ובספר תורת יפה (פרשת ואתחנן) ובספר נטיעות אדר (ס' כ"ד אות י"ח) ובספר דברי פנחס (פרשת אמור) כתבו, דאי דרשינן את לרבות, על כרחך דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

ובספר מגלה עמוקות (אופן ט) כתב, דלכן לא נכנס משה לארץ ישראל, משום דאלו נכנס והיה הבית המקדש נבנה על ידו לא היו יכולים השונאים לשלוט במעשה ידיו ולהחריב את הבית המקדש עיי"ש.

האב, וא"כ איך אתה מבקש סלח נא בטענה דלי צוית ולא להם ודרו"ק.

*

והבאנו מה דאיתא במסכת ברכות (דף ל"א.), אמר רב המנונא, כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו, רק שפתייה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו וכו' עיי"ש.

ולקמן (דף ל"א.) איתא, אם ראה תראה, אמר ר' אלעזר, אמרה חנה לפני הקב"ה, רבש"ע, אם ראה מוטב ואם לאו תראה, אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי (אתיידר עם אחרים ויחשדני בעלי), וכיון דמסתרתנא משקי לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר (שק) שנאמר ונקתה ונזרעה זרע, הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר, אלא למ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים מאי איכא למימר, דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל, א"ל ר' עקיבא אם כן ילכו כל העקרות ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפסדת, אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, קצרים יולדת ארוכים, שחורים יולדת לבנים, אחד יולדת שנים, מאי אם ראה תראה, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

מבואר מזה, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אז לא אמרה חנה שאילך ואסתתר, ושפיר ילפינן מכאן דאסור להגביה הקול בשעת תפילה, משא"כ אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אז מה שאמרה חנה אם ראה תראה היינו שאילך ואסתתר, ומעתה לא ילפינן מחנה דאסור להגביה הקול בתפילה, דחנה היוצרת להתפלל בלחש כדי להסתתר דבריה.

ולפי"ז יבואר שייכת דברי המדרש הנ"ל לפרשתן, דכיון דמשה רבנו ביקש ליכנס לארץ ישראל, ואף שמתוך כך היא הכרח לבית המקדש שתתקיים לעד ולא יגלו ישראל מארצם, דס"ל שכבר השלימו בני ישראל שנות גלות מצרים בקושי השעבוד, ומינה דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה הא דכתיב אם ראה תראה אתיא כר' אלעזר דאילך ואסתתר, ומעתה אין ראיה מקרא דחנה להך דינא דאסור להגביה קולו בתפילתו, דמה שחנה התפללה בלחש הוא כדי להסתיר דבריה וכו"ל, ולכן נסתפק מהו שיגביה קולו בתפלתו, וע"ז קאמר כך שנו חכמים אסור להגביה קולו בתפילתו מנלן מחנה וכו', דהלא לקושטא דמילתא לא נכנס משה לארץ ישראל, דקושי השעבוד לא השלים הזמן, דזה בא על חטא דמכירת יוסף, ומעתה ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דריש אם ראה תראה להא דאמרה חנה, ולכן שפיר מצינו למילף מחנה דאסור להגיה קולו בתפילתו ודרו"ק.

והטעם שההכרח שייחורב בית המקדש ויגלו ישראל מארץ נחלתם, הוא עפ"ימש"כ בזוה"ק לתרץ הקושיא איך יצאו ישראל ממצרים קודם זמן הקץ, הרי בקרא נאמר ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה והם לא עשו במצרים אלא מאתים ועשר, ותי' בזוה"ק שבגליות אחרות השלימו בני ישראל מספר שנות גלותם, ולכן לא היה יכול משה ליכנס לאר"י כי אז לא היו ישראל גולין ולא היו משלימים את השנים שיצאו ממצרים לפני הזמן, אבל משה שביקש ליכנס לאר"י ס"ל שכבר השלימו בני ישראל הזמן דר' מאות שנים, דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א.), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (ס) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

ואיתא במסכת ב"מ (דף ל"א.), אמר ליה ההוא מדרבנן לרבא, ואימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זימני, אמר ליה הוכח אפילו ק' פעמים משמע, תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין, תלמוד לומר הוכח תוכיח מ"מ עיי"ש, וכתב בספר חוזה דוד על תהלים (מזמור ק"א) ד"ה הטעם הד' וז"ל, והנה יוסף חטא במה שהביא דבה רעה אל אביהם, וא"ת הלא ויבא כתיב דמשמע שהיה אמת כמש"כ רש"י כל מה שהיה רואה ומה חטאו בזה, אלא שהיה לו להוכיחם בפירוש למה אתם מזלזלים בבני השפחות וכיוצא ולא להביא הדבר לאביהם, וא"ת שלהיותו קטן מכולם סבור שאסור להוכיח לגדולים ממנו, הלא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך ודרשו רז"ל הכפל אפילו תלמיד לרב יכול להוכיח ולמה לא הוכיחם וסיפור לאביו ולכן חטא בזה, אמנם הוא סבר לעולם תלמיד לרב אינו יכול להוכיח, ומה שנאמר הוכח תוכיח דברה תורה כלשון בני אדם עכ"ל עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"א), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"ז זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, אולם לפי הנ"ל, זה א"ש רק אם אמרינן דיברה תורה כלשון בני אדם, דאז לא חטא יוסף במה שהביא דיבתם אל אביהם, ונחשב מכירת יוסף לחטא, משא"כ אם אמרינן לא דיברה תורה כלשון בני אדם, א"כ לא חטאו השבטים במכירתו, דאדרבה יוסף חטא במה שהביא דבה רעה אל אביהם.

ובזה יבואר המדרש, אם אתה אומר אעברה נא, משום דלפי דעתך אין צורך שיגלו בני ישראל מארצם כי כבר השלימו את שנות גלותם במצרים בקושי השעבוד והעוני, א"כ מוכח דס"ל דלא חטאו השבטים במכירתו משום דלא דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה דרשינן את, וילפינן מכבד את אביך לרבות אשת

**אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן
ההר הטוב הזה והלבנן: ואיתא במדרש, אמר לו הקב"ה
למשה אתמול קבלת את התורה ועכשיו אתה רוצה
ליכנס לארץ ע"כ, והוא פלאי (מובא בספר דברי הברית (דברי משה דף ע"ז).**

והנבס"ד, דהנה רשיז"ל כתב לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג
דמיתי שמא הותר הנדר, והקשו המפ' דמאי שייך כבישת סיחון
ועוג לנדר הזה, וכתב בספר חות יאיר (מבעל הא"ח) לפרש, עפ"י
שהקשה הרמב"ן (פ' מטות), דלמה צוה הקב"ה להגעיל כליהם
במלחמת מדין ואמאי לא צוה דין הגעלה מקודם גבי מלחמת
סיחון ועוג, ותיריך הרמב"ן משום דסיחון ועוג היה להם דין ארץ
ישראל, והוא כמלחמת מצוה על שבעה עממין שהותרה להם
אפילו כתלי דחזירי כדאיתא במסכת חולין (דף י"ז), משו"ה לא
הוצרכו להגעיל במלחמת סיחון ועוג מאחר דשם הותר להם
לאכול אפילו דבר איסור בעין ממש, וזה כוונת רשיז"ל, ואתחנן
אל ה' בעת ההיא, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, וקשה דלמה
ל"ה הצווי כאן להגעיל כליהם כמו במלחמת מדין, וע"כ כמש"כ
הרמב"ן ז"ל דסיחון ועוג היה להם דין א"י, א"כ כבר הותר הנדר
אחרי שכבר נכנס לארץ סיחון ועוג שיש לה ג"כ דין א"י, ולכן
אעברה נא לא"י ממש עכ"ד.

אולם לפימ"ש"כ בפנים יפות (פרשת מטות) ד"ה זאת חקת, ליישב
קושיית הרמב"ן הנ"ל, דמדוע לא נצטוו ישראל על גיעולי עכו"ם
במלחמת סיחון ועוג כי אם עתה במלחמת מדין, דלכאורה קשה
דלמה הוצרכו להגעיל הכלים, והרי ודאי היו כמה כלים שלא
נתבשלו בהם מעולם, וכש"כ שהיו כמה כלים שלא נשתמשו
בהם באותו יום ולא נאסרו, ולפי דעת הרמב"ם בה' טומאת מת
(פ"ט ה"ב) דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, א"כ לא הוצרכו
להגעלה, וגם דקיי"ל דסתם כלים אינם בני יומם ולא היה צריך
הגעלה כלל.

אך י"ל, דכתיב בפרשת מטות (פרשה ל"א-ב), ויבאו אל משה ואל
אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת המלקוח ואת
השלל אל המחנה וגו', ויש לדמות דין זה להא דאמרינן במסכת
פסחים (דף י'), שני שבילין אחד טמא (קבר מוטל לו לרחבו וממלא את כולו ואין
עובר בו שלא יאהל), ואחד טהור, והלך באחד מהן ועשה טהרות (נגע
בטהרות אח"כ), ובא חבירו והלך בשני (יודעין הן שבשביל שהלך זה לא הלך זה דהשתא
ודאי אחד מהן טמא), ועשה טהרות, ר' יהודה אומר, אם נשאלו זה בפני
עצמו וזה בפני עצמו (כל אחד נשאל לחכם ספקו בפני עצמו), טהורין (דאין בית דין
יכול לטמאו כדקיי"ל בספק טומאה ברה"ר ספקו טהור), שניהם בבת אחת (דבאו בבת אחת
לשאלו), טמאין (הואיל ובהוראה אחת יש לנו לומר טמאין או טהורין אי אפשר לנו לומר להם
טהורים אחם שהרי האחד ודאי טמא) עיי"ש.

וכזה מצינו גם גבי אשם תלוי, דלדעת הרמב"ם דספיקא
דאורייתא מה"ת לקולא, צריך לומר דהא דחייבה תורה באשם
תלוי הוא בחתיכה אחת משני חתיכות דאיקבע איסורא, ולפי"ז
מיושב לנכון, דכיון דהביאו את כל השלל אל המחנה, והיו כל

הכלים ביחד, וכיון שהזהירו להם בבת אחת צריכין כל הכלים
הגעלה, אבל במלחמת סיחון ועוג דכתיב מלבד הבהמות אשר
בזונו ושלל הערים אשר לכדנו, דכל אחד בזו לעצמו ולא הביאם
ביחד, היה כל כלי ביד הבוזז אותו וסתם כלים אינם בני יומן
ולכן לא הזהיר אותם עכ"ד, ולפי"ז ליכא ראייה דסיחון ועוג יש
להם דין ארץ ישראל.

ובספר פרדס יוסף הביא לתרץ קושיית הפנים יפות, לפימ"ש"כ
התוס' במסכת חולין (דף צ"ח:) ד"ה רבא, דטעם כעיקר מה"ת הוא
באיסור עשה דתעבירו באש עיי"ש, ונודע מש"כ החור"ד (קונטרס
בית הספק) דהרמב"ם הוציא דינו דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא
ממסכת סוטה (דף כ"ט:), ושם מבואר דהתורה לא דיברה רק מוודאי
ולא מספק, וא"כ שאני בין היכא דכתיב קום ועשה לשב ואל
תעשה, דבכל לאוויין משמעות הקרא איסור וודאי לא תאכל אבל
ספק יאכל, ובקום ועשה הוא להיפוך, דעשיית המצוה יהיה בסוג
וודאי ולא בסוג ספק, ולפי"ז במ"ע מודה הרמב"ם דספיקא
לחומרא עכ"ד, וכ"כ הרי"ט אלגאזי עמ"ס בכורות (דף מ"ג:), וא"כ
שפיר בטעם כעיקר יש להחמיר בספק גם להרמב"ם עכ"ד,
ולפי"ז ע"כ מה דלא נצטוו בהגעלת כלים אצל מלחמת סיחון
ועוג הוא כמש"כ הרמב"ן, ומעתה יש להוכיח דסיחון ועוג יש
להם דין ארץ ישראל.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דהטפל אפשר להיות חמור מן העיקר, אז
שפיר יש לומר דבעיקר האיסור אזלינן לקולא, ובטעמא דאיסורא
אזלינן לחומרא, משא"כ אי ס"ל דהטפל א"א להיות חמור מן
העיקר, א"כ איך אפשר לומר דעל האיסור גופא ס"ל ספיקא
לקולא, ועל הטעם ס"ל ספיקא לחומרא.

ואיתא במסכת מכות (דף י"ב:), תנו רבנן, אם יצא הרוצח, אין
לי אלא במזיד (שאם יצא במזיד נהרג), בשוגג מנין, תלמוד לומר אם יצא
יצא מכל מקום, והתניא במזיד נהרג בשוגג גולה (אם יצא בשוגג אינו נהרג
רק גולה שנית לעיר מקלט), לא קשיא, הא כמ"ד דברה תורה כלשון בני
אדם, הא כמ"ד לא דברה תורה כלשון בני אדם, אמר אביי,
מסתברא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם שלא יהא סופו חמור
מתחלתו (סופו צאתו חוץ לתחום תחלתו הרציחה עצמה), מה תחלתו (על הרציחה עצמה)
במזיד נהרג בשוגג גולה, אף סופו וכו' עיי"ש, וכתב בלקח טוב
שם (אות ט"ו), דהך סברא שלא יהא סופו חמור מתחלתו דומה ממש
לסברא דאי אפשר שהטפל יהיה חמור מן העיקר, וא"כ יוצא
מזה דהך סברא דאי אפשר לטפל להיות חמור מן העיקר תליא
בהך פלוגתא אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דאי ס"ל
דברה תורה כלשון בני אדם מוכח כהסברא דאי אפשר לטפל
חמור להיות מן העיקר, ואי ס"ל דלא דברה תורה כלשון בני אדם י"ל
דס"ל דאפשר להטפל להיות חמור מן העיקר עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), ואמר ר' יהושע בן לוי, בשעה
שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע
מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו,

אחד כך הדס אחד וערבה אחת, אמר לו ר' אליעזר, יכול יהא אתרוג עמהן באגודה אחת (ואף האתרוג עמהן), אמרת וכי נאמר פרי עץ הדר וכפת תמרים (דניחוי משמע וי"ו מוסיף על ענין ראשון לצרפו עם פרי עץ הדר), והלא לא נאמר אלא כפת (משמע בפני עצמן הן ולא עם האתרוג, וענף עץ מוסיף עליהם וערבי נחל מוסיף עליהם שנאמר בהן ווי"ן לפיכך נאגדין עם הלולב), ומנין שמעכבין זה את זה (אם חסר אחת מארבעתן אין השלשה מצוה), תלמוד לומר ולקחתם שתהא לקיחה תמה (שלמה דרריש ולקח תם) עיי"ש.

ובספר יקהל שלמה (פרשת אמור) הביא קושית המפ' דמשמע דר"א העמיד דבריו דייקא לר"ע, דלידידה ס"ד לומר דיהא האתרוג עמהן באגודה אחת, ותמוה דהרי גם לר"י צריכין לילף הך דינא דלא יהא האתרוג עמהם באגודה אחת, ומפני מה אמר כן רק לר"ע, וכתב ליישב בהקדם לפרש במאי תליא פלוגתת ר"י ור"ע, וי"ל דלשיטתייהו אזלי, דאיתא במסכת מנחות (דף כ"ג), ארבע מינין שבלולב מעכבין זה את זה, ויתכן בזה ב' פירושים, או דכיון דארבעתן מצוה אחת הם מעכבין זה את זה, וכעין הא דאמרו (שם דף כ"ח) דד' ציצית מעכבין זה את זה מפני שארבעתן מצוה אחת, או יתכן לומר דבאמת ד' מינין ד' מצות הן, ואפ"ה גזירת הכתוב דמעכבות זה את זה דבעינן לקיחה תמה.

וי"ל דבזה פליגי, דר"ע ס"ל דד' מינים חדא מצוה הוי, ומכדי כל הדר שקולים הם מ"ט יהא לולב ואתרוג אחד והדסים שלש וערבות שנים, וזה שדייק בלשונו כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת, רצ"ל דכיון דחדא מצוה נינהו אין לחלק ביניהם, ור"י ס"ל דד' מינים ד' מצות הן, והו"ל גופין מחולקין וממילא דאין לדמות זה לזה, והנה במסכת סוטה (דף ג.) פליגי ר"י ור"ע בקראי דוקנא את אשתו, לה יטמא, לעולם בהם תעבודו, דלר"י המה רשות, ולר"ע כולהו חובה נינהו, והקשו התוס' (ד"ה ר' ישמעאל), תימה לרבי, וכי לית להו הא דאמר בשלהי מכות (דף כ"ג), שש מאות וי"ג מצוות נאמרו למשה מסיני, וכי לר"י דאמר רשות בצרי להו או לר' עקיבא טפי להו עכ"ק, ולהנ"ל מיושב היטב, דר"י דס"ל דהני ג' רשות נינהו לשיטתו דד' מינים שבלולב ד' מצות הם, וא"כ מה שחסר כאן נשלם כאן, משא"כ ר"ע דס"ל דהני ג' חובה נינהו לשיטתו דד' מינים שבלולב מצוה אחת הם, ושפיר הוי תרי"ג מצוות לתרווייהו.

ומעתה דון מיניה, דלר"י דס"ל דד' מינים שבלולב ד' מצוות הן, ליכא לאקשווי יכול יהא האתרוג עמהם באגודה אחת, דמהיכי תיתי לומר כן, והרי אדרבה י"ל דראוי שיהא לכל הפחות האתרוג בפני עצמו כדי לרמז דכאו"א מצוה בפ"ע ומאידך ג' מינין באגודה אחת כדי להורות דכלהו מעכבות זא"ז, ורק אליבא דר"ע דס"ל דד' מינים שבלולב מצוה אחת הם, לדידיה ס"ד דיהא גם האתרוג עמהם באגודה אחת, ולכך כשאמר ר"ע כשם שלולב אחד וכו', והיינו דאין לשנות בין המינים כיון דמצוה אחת הם, עז"א ר"א א"כ יכול יהא אתרוג עמהן וכו', וכתב בזה לבאר מה דכתיב במשלי (פרשה ל"ח) שלשה אלו נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים עיי"ש.

חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו' עיי"ש, והמפ' כתבו (עין ראש דוד בשלה, שמע יעקב במדבר) דטענת המלאכים היתה שהם צריכים לקבל התורה מכח דינא דבר מיצרא עיי"ש.

אמנם יש להשיב על טענת המלאכים בקבלת התורה משום דינא דבר מיצרא, לפימש"כ בשער החצר (אות ק"ב) דלכן קבלו ישראל התורה ולא מלאכי השרת משום דהתורה דברה כלשון בני אדם ולכן שייך התורה לבני אדם ולא למלאכי השרת עכ"ד, ועיין בספר עזרא (דף י"ג: מדרש"ס).

ומעתה מבואר דברי המדרש, אתמול קבלת התורה, קבלת דייקא ולא המלאכים, ולכאורה הא איכא טענת בר מיצרא, וע"כ משום דהתורה דברה כלשון בני אדם, ומעתה ס"ל דהטפל אי אפשר להיות חמור מן העיקר, ומעתה אין לתרץ כמש"כ הפרדס יוסף, וע"כ כמש"כ הפנים יפות, ומעתה לא מוכח דסיחון ועוג יש להם דין ארץ ישראל, ולא צדקת בטענתך שכבר הותר הנדר, ועכשיו אתה רוצה ליכנס לארץ ישראל ודו"ק.

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמור: ה' אלקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון: ואיתא במדרש, להראות את עבדך אלו ד' מינים שבלולב, ובספר מגלה עמוקות (אופן ק"ד) כתב, דתיבת החילות להראות את עבדך הם ר"ת של ד' מינים, הדס לולב אתרוג ערבה, וכתב עוד נוטלין את הלולב בימין זהו שנאמר את גדלך, אתרוג בשמאל זהו שנאמר את ידך החזקה שהוא יד שמאל עיי"ש, ובספר אגרא דפרקא (לקטים אות כ"ד) כתב, רמז לאחוז ד' מינים שבלולב בשתי ידיו, את גדלך ואת ידך החזקה בגימטריא אלף כ"ד, מנין אתרוג ערבה לולב הדס עיי"ש, וצ"ב מה ענין ד' מינים לענין תפלת משרע"ה שיכנס לארץ ישראל, וכן מה בא לרמז בזה דנוטלין הלולב בימין ואתרוג בשמאל.

והנבס"ד, דאיתא במסכת סוכה (דף ל"ד), ר' ישמעאל אומר, שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד, אפילו שנים קטומים ואחד אינו קטום (אהרס"ק), ר' טרפון אומר, אפילו שלשתן קטומים (ולא בעי הדר בהרס), ר' עקיבא אומר, כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת, תניא, ר' ישמעאל אומר, פרי עץ הדר אחד, כפת תמרים אחד (משמע דכפת כתיב), ענף עץ עבות שלשה (ענף חר עץ חד עבות חר), ערבי נחל שתיים ואפילו שנים קטומים ואחד שאינו קטום (אהרס"ק), ר' טרפון אומר, שלשה ואפילו שלשתן קטומים, ר"ע אומר, כשם שלולב אחד ואתרוג

ושואל בר נחמן כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלוש גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה משה את אמר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לא"י, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש, וכן איתא במדרש תנחומא בפרשתן (את"ר) עיי"ש.

וכבר האריכו המפ' להמליץ על משרע"ה דלכן לא רצה לילך למצרים, משום דס"ל דאכתי לא הגיע הזמן, דהגזירה להיות בגלות היתה על ארבע מאות שנה, אך לפימ"ש"כ בספר קרבן שבת (פרק א' ס"ד), דאי אמרינן דישמעאל הוה בנו של אברהם אבינו ע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהחצי מן הד' מאות שנים מוטל על ישמעאל עכ"ד, ולפי"ז לא הוצרכו לקושי השעבוד להשלים הזמן.

אך באור תורה פ' לך (את"ר) כתב די"ל דישמעאל אינו בכלל הגזירה כיון דהוא בן שפחה דקיי"ל דולדה כמותה, ולא נחשב לזרע אברהם, אך ביור"ד (סי' רס"ז סס"ט) איתא דיש אומרים דאם בא על שפחתו הולד בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ומסתמא שחררה שלא יהא איסור, ולפי"ז בודאי שחרר אאע"ה את הגר וישמעאל נחשב לזרע אברהם וגם על ישמעאל חל הגזירה עכ"ד עיי"ש.

אך י"ל דע"כ שחרר אאע"ה את הגר, דהנה בבעלי תוס' עה"ת (סוף חיי שרה) והמהרש"א במסכת יבמות (דף ק:) הקשו, דהיאך נשא אאע"ה את הגר שהיתה מצרית דעתידה תורה לאסור, ואאע"ה הלא קיים כל התורה כולה, וכתיב לא יבוא מצרי בקהל ה' עכ"ק, ובפשיטות י"ל דכיון דאאע"ה לא קיים מצות פו"ר, י"ל דעשה דפו"ר דחי הל"ת דלא יבוא מצרי, אך לכאורה קשה לפימ"ש"כ המפ' דעשה דוחה רק חד לאו ולא שני לאוין, א"כ א"א לומר דאאע"ה נשא את הגר מכח עשה דוחה ל"ת, דהא איכא כאן שני לאוין לאו דמצרית ולא דלא תהיה קדשה, כיון דהגר היתה שפחה, ועכ"ל דבודאי שחרר את הגר.

אך עיין בבעלי תוס' עה"ת (פ' חיי שרה) שכתבו, דלכן נשא אברהם להגר אע"ג שהיתה מצרית שעתידיה תורה לאסור, דכיון דאאע"ה היה גר וקהל גרים לא אקרי קהל, וע"כ לא היה אסור במצרית, וכ"כ בספר המקנה עמ"ס קידושין בסופו עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלא שחרר את הגר, ולא עבר על הלאו דלא תהיה קדשה, משום דעשה דפו"ר דוחה הל"ת, כיון דלא הוה כאן רק חד ל"ת.

ובזה יבואר המדרש, דכשביקש משרע"ה מהשי"ת שינתן לו להכנס לאר"י, אך עומד לנגדו מה שאמר שלח נא ביד תשלח, ואי משום דאכתי לא נשלם הזמן, ז"א דהא י"ל דחצי הגלות חל

ואיתא במסכת קידושין (דף ע"ב:) תנו רבנן, גר נושא ממזרת דברי ר' יוסי, ר' יהודה אומר גר לא ישא ממזרת, מאי טעמא דר' יוסי, חמשה קהלי כתיבי, חד לכהנים וחד ללוים וחד לישראלים וחד למשרי ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל, ור' יהודה כהנים ולוים מתד קרא נפקי ואיתר חד לקהל גרים עיי"ש, ובספר דורש לציון (דורש י) כתב, דזה אי לעולם בהם תעבודו הוה רשות או חובה, תליא בפלוגתא הנ"ל אי קהל גרים אקרי קהל או לא, דלכאורה יש להוכיח דלא כר' יוסי דחד לכהנים לחוד קאתי, וכיון דליכא למימר הכי ממילא מוכח כר' יהודה דקהל גרים אקרי קהל, דהרי אי הוה כתיב חד קהל, הכי הוה כתיב לא יבוא עמוני ומואבי וממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם עד עולם עיי"ן ברש"י שם, נמצא האי לא יבוא עמוני בדור ראשון משתעי קרא כלומר בגר עמוני גופא, דהרי אחר זה מפרש וקורא הדורות באומרו גם דור עשירי, וא"כ היאך אפשר לאוקמי אכהנים לחוד, א"כ הך דיוקא עמוני ולא עמונית היינו ג"כ להתיר עמונית להנשא לכהן, וקשה דהרי אפילו לר' שמעון דמתיר כהן בגיורת, מ"מ היינו דוקא בגיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש שנים שנזרעו בתוליה בישראל, כמבואר במסכת קידושין (דף ע"ה) ול"ש למימר דאיה"נ הכא מיירי בגיורת קטנה, דהא איתא בכתובות (דף י"א), אמר רב הונא, גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין, דזכין לאדם שלא בפניו, והקשו התוס' הא זכיה מטעם שליחות ואין שליחות לקטן, ומסקי התוס' דהוה גר מדרבנן ושרינן ליה בבת ישראל דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת וכו' עיי"ש, העולה מזה דגר קטן לא משכחת בתורה כי זהו רק תקנת חכמים, וא"כ היאך נימא לפרש קרא בקהל כהנים ולהתיר לכהן עמונית עצמה, ממה נפשך, אם קטנה היא עדיין אינה גיורת מן התורה, ואם גדולה היא כשנתגיירה, אסורה לכהן דלא נזרעו בתוליה בישראל, אמנם יש לתרץ ע"ז דמיירי הכא שהטבילוה לשפחות כשהוא קטנה ושחררה כשהיא קטנה בכסף ע"י אחרים, שאז משתחרר אף שלא לדעתו, כמבואר במסכת קידושין (דף כ"ג) ועיין ברא"ש (שם סי' כ"ח), וביור"ד (סי' רס"ז סעיף כ"ו) דאפילו העבד עומד וצווה שאינו רוצה בשחרורו משתחרר בכסף ע"י אחרים, לפי שקבלת רבו גרמה לו, וא"כ גם בקטנותה משתחררת, ושפיר משכחת לה עמונית קטנה המותרת לכהן.

אך אי אמרינן המשחרר עבדו עובר בעשה וכו"ע דלעולם בהם תעבודו הוה חובה, א"כ שוב לא משכחת עמונית לכהן, דהרי לא כתיב קרא היכא דעבר ושחררה, וא"כ לא מצינן לאוקמי בכהנים, וממילא מוכח כהמ"ד דקהל גרים אקרי קהל, העולה מזה דאי נימא קהל גרים לא אקרי קהל ומוכח דחד לכהנים, ממילא מוכח נמי דלעולם בהם תעבודו רשות, ואי קהל גרים אקרי קהל ע"כ משום דלעולם בהם תעבודו חובה עכ"ד הדורש לציון.

והנה הטעם על מה שנגזר על משרע"ה שלא יכנס לארץ ישראל, כתב בילקוט ראובני דהוא בשביל שסירב ללכת למצרים ואמר שלח נא ביד תשלח, עיין בכסף נבחר (בפרשתן) ובלקט יוסף ערך משה (את"ר), ומקור הדבר איתא במד"ר ויקרא (פרשה י"א) א"ר

לישא שפחה וכמש"כ המהרש"א במסכת יבמות (דף ק), ובמסכת תמורה (דף ט) פליגי אביי ורבא, דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד היינו דהתורה אסרה לעשות דבר זה והוא עבר ע"ז, פליגי אביי ורבא אי מהני מעשיו שעשה או לא, אביי ס"ל אי עביד מהני ורבא ס"ל דלא מהני עיי"ש, והקשה הפמ"ג בספרו שושנת העמקים (סוף כלל ה') דהאיך מהני שיחרור עבד לרבא דס"ל דלא מהני, הא קיי"ל במסכת גיטין (דף ל"ה:) כל המשחרר עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבודו ואסור לשחרר עבד, ולפיי"ז לרבא דס"ל לא מהני אף אף אם שחרר עבד לא מהני עכ"ק.

ולפיי"ז כתב החמודי צבי דבזה פליגי אברהם ושרה, דשרה ס"ל כרבא דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, וא"כ אף אי נימא דאברהם שיחרר את הגר לא מהני מידי, ועדיין היא שפחה, וקיי"ל במסכת קידושין (דף ס"ו:) דכל הנושא שפחה הולד כמותה, היינו דהולד לא נחשב לבנו רק כבן שפחה, א"כ כיון שהגר לא נשתחררה הוי אברהם כבא על שפחה, דבן השפחה לא נחשב כבנו, ולכן קראה שרה לישמעאל בן האמה, כיון דלא נחשב לזרע אברהם, משא"כ אברהם ס"ל כאביי דאי עביד מהני, ולפיי"ז נשתחררה הגר כדין, ושפיר נחשב לישמעאל כבנו, ולכן אמר וירע אברהם על אודות בנו עכ"ד, מבואר מזה דזה אי לישמעאל נקרא זרעך תליא בפלוגתא אביי ורבא, דאביי דס"ל אי עביד מהני שפיר י"ל דישמעאל נקרא זרעך, ולרבא דס"ל אי עביד לא מהני לא נקרא זרעך.

ובספר ילקוט הרועים ח"ב ערך מצהב"ע (דף מ"ה) הביא מש"כ בספר צרור החיים, דזה אם מצהב"ע דאורייתא או מדרבנן, תליא בפלוגתא אביי ורבא הנ"ל אי ס"ל אי עביד מהני או לא מהני, דמאן דס"ל לא מהני כמו"כ י"ל דמצהב"ע פסול מה"ת, משא"כ מאן דס"ל אי עביד מהני, א"כ גם במצהב"ע יצא מה"ת, ולא מיפסל רק מדרבנן עיי"ש, ועיין בטורי אבן עמ"ס ר"ה (דף כ"ח.).

ואיתא במסכת סוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל.) דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק, ולעיל (דף ט) ד"ה ההוא, תירצו די"ל דמצהב"ע לאו דאורייתא עיי"ש.

ובזה מבואר דברי המדרש, דמשה אמר להקב"ה אתה החלות להראות את עבדך וגו', זו ד' מינים שבלולב, דמוכח משם דמצהב"ע לאו דאורייתא, והיינו דס"ל אי עביד מהני, ולפיי"ז מהני השחרור וי"ל דישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, והגזירה כי גר יהיה זרעך חל גם על לישמעאל, ולפיי"ז שפיר השלימו זמנם, וכדין הפצרתו ואמרתו שלח נא ביד תשלח, וא"כ אעברה נא ואראה את הארץ הטובה ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

על לישמעאל, ולכן אמר אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה לרמוז על ארבעה מינים שבלולב, ורמז לן קרא שנוטלין לולב בימין ואתרוג בשמאל, כדי להורות דכאו"א הוה מצוה בפנ"ע, ועכ"ז איכא תרי"ג מצוות כיון דהנך ג' וקנא את אשתו, לה יטמא, לעולם בהם תעבודו רשות נינהו, ולפיי"ז אמרינן דקהל גרים לא מקרי קהל, ולפיי"ז י"ל דאברהם לא שחרר את הגר, ונשא את הגר דאמרינן עשה דוחה ל"ת, וליכא למימר דחצי הגלות חל על לישמעאל, דהלא לישמעאל לא נקרא זרע אברהם, ולפיי"ז לא נשלם הזמן ושפיר אמרתו שלח נא ביד תשלח, ולכן אעברה נא ואראה את הארץ הטובה ודו"ק.

ב) עוי"ל, דהבאנו הטעם דנגזר על משרע"ה שלא יכנס לאר"י, משום שאמר שלח נא ביד תשלח וסירב ללכת למצרים, וכבר כתבו המפ' דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירובו לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקינו יקום לעולם, וכדכתיב בישעיה (פרשה מ"ח-ל"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח, ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב דהיינו ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, שהתחנן שיהא גאולת עולם ע"י אליהו כפי שעתיד להיות בקץ הגאולה, ועיין במד"ר שמות (פרשה ג-ט"ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי, אמר משה לפני הקב"ה, רבוץ העולמים כשיורד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש, וכוונת המדרש דמשה טען דכיון דהקב"ה הבטיח דהוא יגאלם, ממילא דבכך הו"ל גאולת עולם, וזה הדמיון לשפחה מטרונית, משא"כ אם הגאולה יהיה על ידי שליח, הו"ל רק גאולה זמנית ובבחינת שפחה כושית, ולפיי"ז בדין סירב מרע"ה ללכת למצרים, ולא היה לו להיענש על כך.

ולכאורה הרי לא היה אפשר שהקב"ה יגאלם בעצמו כיון דעדיין לא נשלם הזמן, וההבטחה דאנכי אעלך גם עלה חל כאשר יתקיים בהם הגזרה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ולפיי"ז לאו שפיר עשה משה בסירובו ללכת בשליחותו של מקום, והבאנו מש"כ בספר קרבן שבת, דחצי הגלות חל על לישמעאל, ומעתה שפיר נשלם הזמן, אך זה תליא אי אברהם שחרר את הגר, דאי שחררה אז שפיר י"ל דכיון דנקרא זרעו של אברהם חל חצי הגלות על לישמעאל.

ובספר חמודי צבי (פרשת וירא) עה"פ ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה וגו' וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו כתב, דלכאורה צריכים להבין שינוי הלשון דשרה ייחסה לישמעאל שהוא בן הגר ולא לבן אברהם שהרי קראתה בנה שאמרה גרש האמה הזאת ואת בנה, ואברהם ייחס את לישמעאל לבנו כמ"ש על אודות בנו, וכתב לתרץ דאברהם ושרה קמיפילגי אליבא דהלכתא אי לישמעאל נחשב כבנו של אברהם או לא, דהנה אברהם קודם שנשא את הגר שיחררה דהא אסור לישמעאל